

Een broedkolonie van de kwak in de omgeving van Wageningen

Door B. J. Hoogers en Dr. Ir. H. N. Kluijver

Sedert in 1946, voor het eerst na 1876, het broeden van de *kwak* (*Nycticorax nycticorax* L.) in Nederland werd geconstateerd (nl. in de Biesbosch, Lebret, 1947), is door vele veldornithologen met verdubbelde belangstelling naar deze vogels uitgekeken. Het leek immers allerminst uitgesloten, dat zij zich ook op andere plaatsen in ons land zouden vestigen of wellicht reeds gevestigd hadden. Het vrij groot aantal *kwakken*, dat na 1946 in ons land werd gezien (zie Lebret *lc.*, p. 154 en De Nederlandsche Vogels, p. 1082), gaf ook wel aanleiding tot dit vermoeden. Nergens kon echter een duidelijke aanwijzing voor het broeden van de soort worden verkregen.

De *kwak* bevindt zich in ons land aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied en daardoor kan zijn voorkomen bij ons gemakkelijk een enigszins labiel karakter hebben. De kolonie in de Biesbosch verminderde in de loop der jaren tot drie broedparen. Het was dus duidelijk, dat het voortbestaan van de soort als broedvogel in ons land uiterst kwetsbaar was. De nieuwe nederzetting, die wij in 1958 in de omgeving van Wageningen vonden, schenkt ons iets meer vertrouwen, dat het mogelijk zal zijn deze reiger voor onze avifauna te behouden.

De eerste waarneming betrof een adult exemplaar, dat op 8 juni door Hoogers werd gezien in een ongeveer 30 jaar oud wilgenbosje, dat temidden van een plas in een zgn. „tichelgat” staat. Hieronder wordt een voor een steenbakkerij diep uitgegraven stuk uiterwaard verstaan. Bij de voortdurend hoge waterstand in het voorjaar en de zomer 1958 stonden de bomen in het water. Er bevonden zich veel dode takken in en ook scheefgevalen dode stammen. Hiervan maakten de *kwakken* bij voorkeur als zitplaats gebruik.

Gedurende de weken, die op de eerste waarneming volgden, bezochten wij het terrein zowel tezamen als ieder afzon-

derlijk vele keren. Wij waren er vrijwel uitsluitend omstreeks zonsondergang. Dit bleek trouwens verreweg de gunstigste tijd te zijn, daar men overdag weinig van de *kwakken* merkt. Zij zitten dan in het gebladerte verscholen te slapen. Kort voor zonsondergang worden zij actief, maar zelfs in de schemering, wanneer zij hun grootste activiteit ontplooiën, blijven het trage vogels. Doordat zij bovendien weinig schuw waren, konden wij ze, nadat een gunstige waarnemingspost was gevonden, rustig in hun doen en laten bekijken. De begroetingsceremoniën van de ouders onderling en tegenover de jongen in het nest, die o.a. door Lorenz (1927) en Steinfatt (1934) beschreven worden, hebben wij verscheidene keren kunnen gadeslaan.

Op 16 juni bleek, dat er tenminste vier exemplaren waren, t.w. twee in volledig broedkleed en twee enigszins bruinachtig van kleur.

In het zelfde wilgenbosje, waar Hoogers zijn eerste waarneming deed, meende Kluijver op 21 juni tussen het gebladerte op ongeveer twee meter boven het water een nest te kunnen onderscheiden. Nadere controle was echter niet mogelijk door de ongenaakbare ligging van het bosje.

Nadat in de volgende periode meer en meer was gebleken, dat de *kwakken* hun dagrust steeds in dat bosje hielden, zag Hoogers op 3 juli voor het eerst hoe een adult exemplaar zich neerzette op een nest, dat ook ongeveer twee meter hoog zat. Dit nest was door het dichte gebladerte tot die tijd aan de aandacht ontsnapt, maar bleek vanuit onze, aan de overzijde van de plas gelegen en door wilgen gecamoufleerde waarnemingspost, vrij goed zichtbaar te zijn. Hij kon tenminste één donsjong onderscheiden, dat zich met de bekende bedelroep der reigers, „kèkèkèkèkè”, kenbaar maakte. Later bleek dit nest drie jongen te bevatten.

Vlak in de buurt lagen nog twee nesten, nl. dat wat Kluijver reeds op 21 juni zag en dat gaandeweg duidelijker te zien

kwam, doordat een deel der wilgeblaren, die het aan het oog onttrokken, reeds vergeelden en afvielen en een derde nest iets dieper in het bosje. Het eerste en het tweede nest bevatten op 8 juli 3 resp. 2 jongen, die toen ongeveer 12 dagen oud zullen zijn geweest. In verband met de afstand van waarneming (ongeveer 60 meter met 15 x kijker) is dit slechts een ruwe schatting. Zij maakten de indruk, dat hun grootte het midden hield tussen de afbeeldingen van een jong, dat Heinroth (z.j.) op een leeftijd van 9 en 14 dagen fotografeerde (zie plaat 175, Band II). Met deze leeftijdschatting klopt het feit, dat wij de jongen op 17 juli voor het eerst in de takken zagen klauteren, vrij goed. Volgens Steinfatt beginnen zij daarmee op een leeftijd van drie tot vier weken. (Het exemplaar, dat Heinroth grootbracht, verliet zijn nest al op een leeftijd van 18 dagen). Daar Steinfatt de broedduur op 21 dagen bepaalde (Heinroth: 20—22 dagen) en de eieren om de dag worden gelegd, moet het eerste ei omstreeks 1 juni zijn verschenen.

In de Biesbosch schijnt de voortplanting vroeger aan te vangen. Lebret vond daar op 17 mei 1947 reeds drie nesten, waarvan een met vier eieren. In 1954 was er op 9 mei al een nest met eieren (Junge, 1955). Er waren trouwens ook wel paren, die veel later begonnen. In één nest kwamen de jongen uit tussen 28 juni en 5 juli 1947.

In ons derde nest waren op 8 juli nog geen jongen te zien. Er zat toen voortdurend een oude vogel op te broeden. Pas op 17 juli werden in dit nest voor het eerst jongen gezien. Het is echter wel waarschijnlijk, dat zij toen al enige dagen oud waren. Op 7 augustus zaten twee jongen nog in het nest, op 11 augustus vlogen zij al rond met de 5 jongen van de beide andere nesten. Aan hun geringere grootte waren zij daarvan duidelijk te onderscheiden. De ouders der oudere jongen weerden deze ondanks hun gebedel reeds af en lieten ze blijkbaar voor zichzelf zorgen.

Aanvankelijk waren wij in twijfel of er dieper in het bosje nog meer nesten zouden zijn. Na de vele waarnemingen, die wij deden, mogen wij het echter uitgesloten achten, dat de heen en weer vliegende ouders en de bedelgeluiden

der jongen van een eventueel onzichtbaar nest aan onze aandacht zouden zijn ontsnapt. Wel bleek er nog een ongepaarde vogel te zijn, die zich veel in de nabijheid der nesten ophield.

Bij de 7 volwassen vogels, die zich in de kolonie ophielden, konden wij 3 vederkleden onderscheiden. Ten eerste waren er 5 adulte exemplaren in volledig broedkleed: rug-, hals- en schouderveren zwart, voorhoofd en bovenoogstreek wit, rest van kop en hals vuilwit, bovenzijde vleugel blauwgrijs. Vier van deze vogels bleken de ouders te zijn van de twee nesten, die het eerst jongen hadden, de vijfde behoorde bij het derde nest. Zijn partner droeg een vaal roodbruin kleed met lichtere hals, borst en buik. Vooral hals en kop waren van vage, donkere strepen voorzien. Hij miste echter de vele witte vlekken op de vleugels, die het jeugdkleed kenmerken, zodat wij reeds voordat deze vogel als broedvogel was geïdentificeerd, tot de conclusie waren gekomen, dat wij niet met een reeds uitgevlogen jong van 1958 te doen hadden. Deze gedachte was nl. aanvankelijk bij ons opgekomen. Deze vogel geleek zeer veel op de 7 maanden oude vogel, die Heinroth (l.c.) afbeeldt op Tafel LXXVIII van zijn reeds geciteerde werk. Volgens Heinroth was die vogel toen in zijn tweede vederkleed, wat hij verkregen had, nadat hij in zijn eerste herfst het juveniele kleed had geruid. Onze broedvogel verschilde daarvan slechts hierin, dat hij op de vleugels veel minder witte vlekjes vertoonde. Het laat echter geen twijfel, dat onze vogel een eenjarige vogel was. Het is zeer aannemelijk, dat eventuele witte vlekjes, welke hij direct na zijn eerste jeugdruï, die in november plaats vindt, nog gehad kan hebben, in de loop van winter en voorjaar door slijtage waren verdwenen. Wij zagen deze vogel verscheidene keren broeden, wisselen met zijn partner, de wacht houden bij het nest en zijn jongen voeden. Hij gedroeg zich dus als een normale broedvogel.

Het broeden in het eerste jaar is bij de *kwak* slechts enige keren geconstateerd. Volgens Steinfatt (l.c.), die de soort zeer goed kende, keren de eerstejaars vogels in Hongarije, waar de soort evenals bij ons trekvogel is, in de regel nog

niet naar de broedplaatsen terug. Eenmaal stelde hij echter ook een broedvogel in eerstejaars kleed vast. Heinroth vermeldt hetzelfde voor een vogel in gevangenschap en Gross (1923) nam het in Amerika als zeldzame uitzondering waar bij de subspecies *hoactli*. Het is dus wel merkwaardig, dat dit verschijnsel door ons in een kolonie van 3 nesten kon worden waargenomen.

De zevende vogel in onze kolonie had in grote lijnen het aanzien van een adulte, maar de zwarte partijen waren leikleurig en het wit van het voorhoofd en de bovenoogstreek beperkte zich tot een klein wit vlekje boven de snavel. De rest van kop, hals en borst waren lichtbruin zoals bij de eerstejaars vogel, maar iets lichter en minder gestreept. De buik was vuilwit en de vleugels vuil grauw van kleur. Dit was duidelijk een vogel, die in zijn tweede jaar was. Ook van dit kleed vindt men een afbeelding in Heinroth (plaat LXVIII), waarbij wij opmerken, dat onze „zevende” vogel iets minder uitgekleurd was dan de daar afgebeelde. Deze vogel bleek ongepaard te zijn. Hij hield zich echter dikwijls in de omgeving van de nesten op, wat geen reacties van de daarbij behorende broedvogels opwekte. Bij een bezoek aan de kolonie op 14 september werd alleen nog dit subadulte exemplaar waargenomen.

Op 19 september was het terrein door de *kwakken* verlaten. Op 28 september nam de heer J. Steenman echter nog een *kwak* waar op ongeveer 3 km van de broedplaats.

Het jachtterrein der *kwakken* strekte zich ver buiten de naaste omgeving van de kolonie uit. Eens zagen wij een vrij hoog vliegende vogel in zuidoostelijke richting vliegen tot hij uit het gezicht verdween. Ook is een keer een *kwak* op 10 km westelijk van de kolonie waargenomen, terwijl op een tussenliggende plaats een overvliegende *kwak* werd gezien.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de *kwakken* reeds in 1957 de zelfde plaats bewoonden. Een ter plaatse goed bekende jager meende zich met stelligheid te herinneren, dat hij deze, hem overigens onbekende vogels toen ook al had gezien. Voorts namen de heren C. A. van den Anker en D. Pette op 19 en 20 mei

1957 een *kwak* waar op ongeveer dezelfde plaats, 10 km westelijk van de kolonie, waar er in 1958 een werd gezien.

De ontdekking van deze kolonie doet overigens de vraag rijzen of deze soort misschien toch nog op meer plaatsen onopgemerkt broedt. Dat is niet uitgesloten. Hij vliegt vooral in de schemering en voert overdag een zeer verborgen levenswijze. De naam „nachtreiger” is overigens wellicht niet geheel toepasselijk. Steinfatt constateerde althans, dat de *kwakken* aan de kleine Plattensee in Hongarije van ongeveer 22 tot 2½ uur niet actief waren. Het verzamelen van het voedsel vindt dus vooral in de schemering plaats. Alleen als hij jongen heeft, wordt ook de dag voor het zoeken van voedsel benut. Wij hebben dit ook enige keren kunnen waarnemen. Nu is juli bij uitstek de maand, waarin de *kwak* jongen in het nest heeft en als er meer broedkolonies waren, zou dus in deze maand de kans op waarnemingen het grootst moeten zijn. Vanaf 1950 is echter voor juli geen enkele waarneming bekend geworden, tegen 4 in mei, 2 in juni, 3 in augustus en 1 in september (zie Ten Kate, 1952 en 1957). De augustus-vogels waren alle in jeugdkleed. Ook dit wijst niet overtuigend op inheemse broedgevallen, want Hongaarse ringresultaten hebben aangetoond, dat zuidelijke *kwakken* in die maand vaak naar het noorden trekken. Bovendien had een van de drie bovengenoemde augustus-waarnemingen betrekking op een juveniele Franse *kwak*, die op 10 juni 1956 in de Dombes bij Lyon geringd werd en 1 augustus d.a.v. bij Den Helder dood gevonden (Ten Kate 1957).

Enige aanwijzing, dat de *kwak* gedurende de laatste jaren ook op andere plaatsen zou hebben gebroed, is in deze waarnemingen dus niet te vinden.

Het is zeer verheugend, dat het broedseizoen 1958 voor onze *kwakken* gunstig is verlopen. Wij danken dit mede aan de belangstelling, die de eigenaar van het terrein voor deze vogels toonde en aan de strenge bewaking, die hij heeft ingesteld. Wij hopen dus dat de *kwakken* het volgend jaar in dit veilige terrein zullen terugkeren.

Litteratuur:

- Gross, A. O. (1923): *The Auk* 40, 198—214.
Heinroth, O. und M. (sine anno): *Die Vögel Mitteleuropas* II. Berlin-Lichterfelde.
Junge, G. C. A. (1955): *Ardea* 43, 248—260.
Kate, C. G. B. ten (1952): *Limosa* 25, 153—168.
— (1957): *Limosa* 30, 83—118.
Lebret, T. (1947): *Ardea* 35, 149—156.
Lorenz, K. (1935): *Journ. f. Orn.* 83, 137—213 en 289—413.
De Nederlandsche Vogels (1939-49), deel III. Wageningen.
Steinfatt, O. (1934): *Beitr. Fortpfl. biol. d. Vogel* 10, 85—96.

Naschrift:

Na het schrijven van dit stukje bladerde ik in het tweede deel van Nozemans „Nederlandsche Vogelen“ (1789) en vond daarin op p. 151 onder het artikel „Blauwe Kwak“ de volgende passage:

„Wonder is het niet, dat in Holland, daer overvloed van allerhande rivierwisch is, zig all zulk Gevogelte komt te broeden zetten, hetwelk of eeniglijk, of meestal van rivierwisch gewoon is te leeven.

Tot die bende behooren de *Kwakken*; van welk gezin mij twee onderscheidene soorten bekend zijn als hier ten lande broedende, t.w. deeze zoo genaemde Blauwe, en de Bruin-gesprekkelde.

Reeds in het laest van Mey was het tegenwoordig voorwerp bespied de bouwstofte tot zijn nest bij een te sleeper in den digten kruin van een' eizenboom tusschen ander wild-gewasschen hout van wilgen en eschen van een boschje, staende op een der afgeieegene akkeren in de plas van Omörden: En voor een jaer vijf of zes zag ik den Bruin-gesprekkelde *Kwak* nestelen (in Juny) op den top van een' der hooge abeelbomen van de Westlaen der vermaekelijk gelegeene Buitenplaats Maeszicht, tusschen Rotterdam en Schoonerlo“.

Hieruit blijkt, dat ook reeds Nozeman het broeden van de *kwak* in onvolwassen kleeft heeft geconstateerd. Hij meende uit zijn waarneming te mogen afleiden, dat er twee soorten zijn, wat een begrijpelijke vergissing genoemd mag worden. Het zou mij niet verbazen als bij nader onderzoek zou blijken, dat het broeden in onvolwassen kleeft bij de *kwak* meer voorkomt dan de schaarse waarnemingen doen vermoeden.

H. N. Kl.

Bovenstaand artikel werd eveneens gepubliceerd in *Limosa* 32, no. 1-2, 1959.

Onderzoek naar voorkomen van de kwartelkoning

In de jaren 1947 t/m 1950 werd onder auspiciën van de toenmalige afdeling Natuurbescherming en Landschap van het Staatsbosbeheer een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van de *kwartelkoning* (*Crex crex* (L.)) als broedvogel in Nederland. De resultaten van dit onderzoek werden in een uitvoerig rapport vastgelegd, dat in 1951 werd toegezonden aan de voornaamste medewerkers aan het onderzoek en aan een aantal andere hierin geïnteresseerden.

Resumerend kan worden gezegd, dat het totale aantal broedparen in ons land destijds hoogstwaarschijnlijk minder dan 100 bedroeg. De soort werd in voornoemde jaren vrijwel uitsluitend in laaggelegen hooilanden aangetroffen. De meeste waarnemingen kwamen binnen uit Friesland, waar in 1947 op tenminste 25 plaatsen *kwartelkoningen* werden gesignaleerd. Verder kwamen

enkele incidentele mededelingen binnen over het voorkomen van de soort in Groningen, Drente, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noordholland en Noord-Brabant. Vrijwel overal werd een sterke achteruitgang van de soort vastgesteld. De voornaamste oorzaak van deze achteruitgang is hoogstwaarschijnlijk, dat de soort pas zeer laat in het seizoen broedt, zodat vele legsels worden uitgemaaid.

Het is zowel uit een oogpunt van natuurbescherming als uit wetenschappelijk opzicht van belang, om zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over het huidige voorkomen van de soort, alsmede over de omvang van de achteruitgang van het aantal broedparen.

Wij zullen het dientengevolge zeer op prijs stellen als u op de navolgende vragen wilt antwoorden en uw gegevens voor 1 september wilt toezenden aan de directeur van het Staatsbosbeheer, Museumlaan 2 te Utrecht. De resultaten van het onderzoek zullen t.z.t. worden gepubliceerd en uitgewerkt door de stafafdeling Natuurbescherming van het Staatsbosbeheer, in samenwerking met het R.I.V.O.N.

- Zijn u recente broedgevallen van *kwartelkoningen* bekend? (van 1950 tot 1959). Zo ja, waar werden deze vastgesteld en wanneer?
- Op welke wijze werden deze broedgevallen vastgesteld (bijv. nestvondst, uitgemaaid legsel, waarneming van oude vogels met jongen)?
- Beschikt u over recente waarnemingen van roepende vogels? Zo ja, waar en wanneer werden deze gehoord?
- Zijn u gegevens bekend over het voorkomen van de soort in de jaren voor 1950, die nog niet ter gelegenheid van de vorige census werden medegedeeld?
- Kunt u oorzaken vermelden, die naar uw mening aanleiding zijn tot de achteruitgang van de soort?
- Naam en adres van de inzender.

De oriëntatie van de trekvogel

Dit handige boekje is eigenlijk een in druk verschenen voordracht van Prof. Dr. G. J. van Oordt.

Zgn. „homingproeven“ met *boerenzwaluwen*, *spreeuwen*, *draaihalzen*, *pijlstormvogels*, *vale stormvogeltjes* e.d. zullen zeker uw volle belangstelling en verbazing opwekken en het geheel zal u wellicht prikkelen uw ogen nog beter de kost te geven.

Een advies aan verenigingen: koop een tiental van deze boekjes ter uitreiking aan leden, begunstigers e.d.

J. A.

Prof. Dr. G. J. van Oordt: *De oriëntatie van de trekvogel*. Uitg. Erven F. Bohn N.V., Haarlem. Prijs f 0,90.